

Szoszlán Callagov

A VÁROS SZÜLETÉSE
225 ÉVES VLAGYIKAVKÁZ¹³¹

«Őfelsége katonai kollégiumának feldmarschallja, Grigorij Alekszandrovics Patyomkin herceg, nagyhatalmú úrnak...

A hegyekbe vezényelt seregek a mostani hónap 24 napján elhagyták Jekatyerinográdot. A hegyek bejáratánál a tartózkodási helyemen történt szemle után Vlagyikavkáz néven egy erőd emelését rendeltem el.»

Ezt a jelentést az 1784. esztendő áprilisának 25. napján (a mai időszámításunk szerint május 6.), két évszázaddal ezelőtt küldte a Kaukázusi front parancsnoka, P. Sz. Patyomkin a híres közeli rokonának, a XIII. századi orosz történelem kiemelkedő alakjának, «Katalin sasának», G. A. Patyomkin-Tavricsevszkijnek.

Ez a dátum Vlagyikavkáz erődjének hivatalos «születésnap-ja.»

Így kezdődött Vlagyikavkáz városnak, Észak-Oszétia-Alánia Köztársaság fővárosának – amely az Oroszországból a Kaukázusba vezető úton kulcsfontosságú erődként lett alapítva, később pedig a Terek folyó vidékének legfőbb városává, az ország déli részének fontos ipari és kulturális központjává vált – ragyogó és dicső története. A város történelme, amely az évszázadok alatt fontos történelmi és kulturális eseményekkel gazdagodott, geopolitikai, néprajzi, építészeti és művészeti szempontból is okot ad az érdeklődésre.

Vlagyikavkáz, az erőd, amely Dzaudzszikau település közelében, az Oroszországot a Kaukázussal összekötő úton épült (1784. május 6-án lett alapítva), a XIX. század közepére Dél-Oroszország kereskedelmi, ipari és kulturális központjává, egyidejűleg Oroszország déli előretolt hadállásává, Európa és Ázsia közötti átkelő ponttá vált. Az út, amely Mozdokból indul ki a Kaukázuson túlra, átvágva a fő kaukázusi hegygerincen, abban az időben stratégiai és gazdasági jelentőséggel bírt. Ezek a sajátosságok szabták meg a város történelmét. Vlagyikavkáz földrajzi fekvése határozta meg a város etnikai tarkaságát. Előre vetítve, példaként elmondhatjuk, hogy az 1861-es

---

¹³¹ Vlagyikavkáz (osztétül Dzaudzszikau – «Dzaudzsi falva» – város Oroszország déli részén, a Közép-Kaukázus közepén, Észak-Oszétia Köztársaság, a jászokkal rokon osztét nép fővárosa. A szovjet időkben Ordzonikidzének (1931–1944, 1954–1990) és Dzaudzszikau (1944–1954) nevezték. A lakosság létszáma 2008-ban 312.770 volt. A tengerszint felett 700 méter magasan fekszik. Az eredeti szöveg a Darjal c. osztét folyóirat honlapján található: http://www.darial-online.ru/2009_5/tsallagov.shtml

esztendőben 59 nemzetiség képviselői laktak: oroszok 57,7%, osztétek 12,8%, örmények 10,4%, grúzok 6,6%, perzsák 2,3 %, görögök 1,9%, zsidók 1,6%, lengyelek 1,4 %, ukránok 1,2%, tatárok 0,8%, németek 0,7%, ingusok 0,7 %, asszírok, litvánok, lettek, kumik, olaszok, mordvinok, türkök, észtek, csehek, szerbek, kabardok, cigányok, franciák, cssecsenek és egyéb nemzetek és népek 1,9%-ban. A kezdeti etnikai és felekezeti tarkaság Vlagyikavkáz egyik fő jellemzőjévé vált, amely sokban meghatározta a város ipari fejlődését, lakosainak szocio-kulturális fokát, a város szellemét és építészeti arculatát is.

A XIX. század 60-as éveinek végére nemcsak a Terek vidékének adminisztratív, hanem gazdasági és kulturális központjává vált, 1861-ben városi rangot kapott. Városi építész alkalmaznak, aki összeállítja Vlagyikavkáz első városfejlesztési tervét. Egyedi fekvése – fenséges hegykoszorú veszi körül, bejáratánál a szépségeiről híres Darjal-szoros, mind a két oldalán a Terek folyó, amely erejével és fékezhetetlen természetével megragadja az utas képzeletét – Vlagyikavkáznak üdülőhely jellegét adott, Svájc világszerte ismert üdülőihez hasonlót («aki látta a Kaukázust viharban és verőfényben, már akkor is nyugodtan meghalhat, ha soha nem nézi meg Svájcot », – A. A. Besztuzsev-Marlinszkij).

Hasonlóképpen írja le első ismerkedését a Kaukázussal Pjotr Iljics Csajkovszkij is: «Az időjárás fenséges. Tisztán láthatók a hegyek... A Kazbek minden fenségében tündököl – bámulatos a panoráma. Egyedül haladtam az országúton a hegyek felé... Könnyű hintót fogadtam, úgy indultam el a Terekbe folyó patakocska partján levő kis erőd felé. A szimpatikus szarotvi kocsis sok érdekeset mesélt az itteni néprajzról, vagy, ahogyan ő nevezi „az emberek különböző vallásáról”». Fennmaradtak a dekabrista A. Beljakinnak Vlagyikavkázban való tartózkodására való általa készített visszaemlékező feljegyzései is: «Egy gyönyörű kőből készült szálloda állt itt, amelyben terem volt a jótékonysági összejövetelek számára, ahol nagy társaság gyülekezett össze, és vidám táncok zajlottak. A tér szép architektúrájú nagy házakkal volt körülvéve, ezek erkélyeiről a leggyönyörűbb kilátás nyílt minden oldalra.»

A város fejlődésének története (építészeti szempontból) négy korszakot tart számon: 1784– 1840, 1841–1860, 1861–1917, 1910–napjainkig. A társadalmi-politikai események, amelyek Vlagyikavkázban végbementek – (a város, eltekintve periferiális helyzetétől, földrajzi és katonapolitikai státuszának köszönhetően, mindig az oroszországi kulturális, felvilágosító és forradalmi mozgalom középpontjában helyezkedett el, az emberek «elhozták magukkal» ide a «történelem viharait») – magán a városban is meglátszottak, beleértve a város építészeti képének alakulását is.

Az erőd a cári Oroszország támaszpontjának épült a Kaukázus meghódításához. Hosszú fennállásának évei alatt ennek következtében maga

a város is a Kaukázus bonyolult hadi helyzetének volt alárendelve. Éppen ezért Vlagyikavkáz lakosságának és határainak növekedése az újabb háborús telepítések eredménye. Ez a Terek bal partján megjelenő katonai teleppel és az erőd körüli építkezésekkel jellemezhető. A katonai település 1840-ben létesült, és a mai Plijev generális, Karl Marx, Nalcsiki és Paskovi utcák által határolt részt foglalta el. 1852-ben a régi erődöt és az azt körülvevő telepeket kőfallal vették körül, így jött létre az új erőd. 909 háza, 3653 lakosa, 4 fatemploma volt. Erre az időre formálódott ki a város tervezett szerkezete. Ez napjainkig fennmaradt. A jövőre várost a XIX. század városépítészetének klasszikus formájában tervezték (a közismert Katalin stílusban): a főbb utcák párhuzamosan haladtak a Terek folyóval északról délre, a mellékutcák és az utcácskák a főutakra merőlegesen helyezkedtek el. A főutak észak-déli irányával a múlt építésze a hegyekre vezető térségeket tárt fel. (Sajnos, a mai építészet ezeket az elveket hagyta veszendőbe menni, pedig ez biztosította a nagyszámú művészeti eszközök közül az egyik legfontosabbat, amely a városi környezet individualitását tette lehetővé.

A beépítés során sajátos szerepe volt a kultikus épületek kijelölésének. Kiemelkednek az átlagos magasságú épületek közül, tagolják az épületsort, terjedelmük sokáig domináns jelentőséget biztosított számukra. Idővel, a város építészeti tervének megvalósítása során, a kultikus faépítményeket kőből valók váltották fel, és ennek megfelelően nőtt városépítkezési szerepük is.

Intenzíven fejlődött a város, különösen 1863-tól kezdve, a Terek vidékének adminisztrációs és kereskedelmi központja Vlagyikavkáz lett. 1864-re a város állandó lakosságába beleszámított a «90 I. és II. osztályú kereskedő-, valamint a 159 polgárcsalád». Fejlődik a házi- és a félig háziipar. Ez emeli a város tekintélyét, és lényegesen megnöveli a lehetőségeit. A megnyíló lehetőségek felkeltik a vállalkozók érdeklődését a vlagyikavkázi piac «megszerzésére», hozzájárulnak az ipar fejlődéséhez, szociális-kulturális létesítmények építéséhez. A «kereskedelemmel és iparral foglalkozó emberek» sokasága telepedik le itt, akik «szép stílusú» házat építenek. Az orosz irodalom klasszikusa A. N. Osztrovszkij pl. ebben az időszakban látogatja meg a várost, ekkor ír polgárainak vendégszeretetéről és a környező panorámáról: «3 óra 33 perckor érkeztünk meg Vlagyikavkázba, a Terek vidéke vezetőjének házában táboroztunk le, ahol meg is háltunk. Kitűnő volt a fácánból és pisztrángból készült ebéd. A ház mellett virágoskert van, piramis alakú nyárfákkal. Holdvilág. Előttünk hegyek emelkednek. Csak a Terek csobogását és kutyák ugatását hallani.».

Már említettük az etnikai és vallási tarkaságot, a Vlagyikavkázba látogatók, hála a vallások iránt toleráns városnak, nem tudják kivonni magukat az építészeti kép hatása alól. 1813-ban (az erőd közelében levő)

Dzaudzsikau oszét falu területén, annak legmagasabb pontján szenteltek fel egy terecskét, amelyet a Boldogságos Szűzanya Születése templomának építésére jelöltek ki. Az 1814. esztendőben pedig ott épül az a fatemplom, amely a leendő Vlagyikavkáz első pravoszláv temploma volt. 1862-ben befejezték az örmény-gregoriánus fatemplom kőtemplommá való átépítését, megnyílt a lutheránus imaház, a siita mecset, a lengyel katolikus templom. Sok kultikus épület architektúráját (köztük a fentebb említetteken kívül még 19 volt, amelyek idővel tönkrementek), az orosz templomokét és székesegyházakét, az oszét, német, görög templomokét, a zsidó zsinagógáét, a római-katolikus templomét, a szunnita mecsetét a kompozíció logikája, a fő kompozíció tengely kiemelése, az optimális kifejező erő különbözteti meg.

Ebben az időben foglalja el a helyét Grozman városi építész. Ő készíti el Vlagyikavkáz város első szakszerű tervét, amely elfogadásával (1863-ban) megszűnik a korábbi építkezések anarchiája – a korábbi, szalmával fedett viskók helyén megjelennek a kereskedők és a polgárok (mintegy tízezen vannak) tekintélyes házai, a terek és a bulvárok, 25 utca, amelyek egyenes vonalban húzódnak a Terek mentén. 1869-ben a helyi sajtó tudósítói a városkép hatalmas változásról számolnak be: «... ott, hol korábban csak többnyire fakéreggel és szalmával fedett kunyhók vagy beépítetlen telkek sorakoztak, most értékes és mutatós paloták pompáznak».

A XIX. század hatvanas éveiben Vlagyikavkáz építkezése kezdetben a város iránymutató tervének megfelelően szabályozott volt, az utcák és a lakónegyedek kialakulása úgy formálódott, amilyenek napjainkig is megmaradt. A házak tömeghatásának kialakítása, a homlokzatok díszítése és a belső lakóterek kialakítása, mind a lakóházak, mind a középületek esetében a régi mesterek magas művészi tudását dicséri. A város építészeti képe nem nyomaszt mértékeivel, fényűző formáinak és díszinek cifraságával, hanem vonzó hatást gyakorol összhangjával, tágasságával, mértéktartó tömeghatásaival és vonalaival.

A XIX. század legvégére az építkezések mértéke megnövekedett. Az épületek architektúrájában idegen hatások jelentkeztek. Annak az elsődlegessége, hogy mindenképpen valamiféle olyan új tervet kell alkotni, amely különbözik a korábbi bérházaktól, banképületektől, kereskedőházaktól, színházaktól, szállodáktól és lakóházaktól. A legnagyobb méretű és leggondosabb kivitelezésű épületek az Alekszandrovszkij sugárúton és a hozzá csatlakozó utcákban épültek. A sugárút épületeinek különféle építészeti stílusa és a különféle építési megoldások csodálatosan kapcsolódnak egymáshoz, sajátos építészeti együttest alkotnak.

A XIX. század végére a városépítésben a város térképének szociális zónákra osztódása figyelhető meg. A sugárút és a környező utcák, mint a lakosság legtehetősebb részének lakóhelyei, formálódnak, megőrizve annak

kereskedelmi központ szerepét. A város keleti és észak-keleti része ipari negyedként különül el. A perifériális részek a munkások, az egyszerű népből származó, az alacsony rangú társadalmi rétegek lakóhelyei. Itt nincsenek családi házak, nincs kiemelkedő építészeti, művészi értékkel rendelkező építmény. Az oszét irodalom megteremtője, Koszta Hetagurov ezt írta róla:

*Tehát a gondviselés akarata
Vlagyikavkázba vetett,
S mit a költő tapasztala,
Barátom, néked elmondom ezeket.*

*Körben – milyen csodás a panoráma!
A város – új Szentpétervár.
Képét csak egy csúfság rontja:
Az oszét negyed viskóin a sár.*

A XIX. század végére Vlagyikavkáz az Észak-Kaukázus forradalmi mozgalmának egyik középpontjává lesz. A polgárháború éveiben a harci cselekmények arénájává válik. Vlagyikavkázban a hatalom hol az egyik, hol a másik oldal kezébe kerül, hol Gyenyikin Önkéntes hadserege, hol a Vörös hadsereg részlegei uralják a várost. Mindezek következtében a város sok-sok építészeti emléke szenvedett károkat. Így semmisült meg barbár módon báró V. A. Steingel ajándéka, a palota, amelyben a városi tanács székel, és amelyet Oroszország egyik legjobb ilyen épületének tartottak. A szemtanúk szerint az épület mindenkit meghökkentett fenséges megjelenésével, belső részleteinek gazdagságával. Vlagyikavkából kénytelenek voltak elmenekülni a jómódú emberek. Vlagyikavkáz kulturális életének történetében aligha akad ellentmondásosabb időszak, mint az elmúlt évszázad húszas-harmincas évei. Ez volt «a város burzsoá elemektől való megtisztításának» korszaka.

A nagyobb épületek, telkek, banképületek, kereskedőházak közösségi, főleg a hatalmi struktúra intézményeinek kezébe kerültek. Ezek voltak a vallás elleni harc dühöngő évei. Elsősorban a kultikus épületek károsodtak. A hadjárat a harangok eltávolításával és a templomok különféle kincseinek elvételével kezdődött, s Vlagyikavkáz templomainak lebontásával és megsemmisítésével végződött.

Tizenkilenc pravoszláv templom, közöttük a Voznyeszenszkij, a Pokrovszkij kolostori, az Alekszandr-Nyevszkij templom, az új katedrális és még sok egyéb semmisült meg. A luteránus imaházat az állami filharmóniának adták át, a lengyel templomot a rádió központjának. Csodával határos módon maradt meg az oszét, az örmény, az Iljinszkij templom, a

szunnita és a siita mecset, bár akkoriban ezek közül több látott el különféle nem vallásos szerepet. Szerencsére az Alekszandrovszkij sugárútnak, amely a Béke sugárútra keresztelődött, Vlagyikavkáz történelmi központjának gyakorlatilag egészében és sértetlenül sikerült megőrizni építészeti egységét.

1976 októberében Oroszországban (akkoriban Szovjetunió) életbe lépett a «történelmi és kulturális javak megőrzéséről és hasznosításáról» szóló törvény. Ezután észrevehetően megélné vált az országban ennek a területnek a tevékenysége, nőtt a figyelem a városok történelmi és művészi arculatának a megőrzésére, történelmi és művészeti védettség alá estek objektumok és védett területek létesültek. A tervezett építészeti örökség, amely a népek kultúrájának beteljesedett tapasztalata, sok-sok évszázados történelmi fejlődése során tér- és időbeli kapcsolatai segítségével láttatja meg az élet változását. A törvénnyel egybehangzóan nemcsak a történelmi és kulturális értékeket kell megvédeni, hanem azok városformáló jelentőségét is meg kell őriznünk, bele kell kapcsolnunk azokat a mai életünkbe, a ma szükségletei szerint hasznosítva és berendezve őket.

Az utóbbi években jelentősen megnövekedett az érdeklődés a rekonstrukciók és a történelmileg kialakult városokban történő építkezési kérdések iránt, amelyek egyedülálló szerkezetükkel a városépítészetnek, az építészeti emlékeknek köszönhetően példás módon közvetítik a múlt lélegzetét. Az alapításának 225. évfordulóját ünneplő Vlagyikavkáz, mely a történelmi városok közé tartozik, középpontjának megismételhetetlen építészeti szépségével, különböző (gyakran modern) stílusokban épült egyemeletes családi házaival, azok művészi szépségével, cikornyás rácsaival, emlékezetes belső enteriőrjeivel nem talál párjára az Észak-Kaukázusban.

A múlt építészeti emlékei konstrukciójukkal és stílusukkal nemcsak a mi városunk történelmében egyedülálló és sajátos jelentőségűek, nemcsak a soknemzetiségű és munkaszerető lakosság örökbecsű értékei, hanem részei a világ kultúrájának is.

Oroszból Kovács J. Béla fordította